

**АРАБСКИЯТ СВЯТ И ИСЛЯМЪТ
В КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКА
ПЕРСПЕКТИВА**

ИЗСЛЕДВАНИЯ В ЧЕСТ
НА
ПРОФ. Д.И.Н. ЙОРДАН ПЕЕВ

София, 2017

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателя, съставителите и авторите.

© Павел Павлович и Симеон Евстатиев, съставители, 2017

© Издателство „Изток-Запад“, 2017

ISBN 978-619-01-0170-3

Съставители
Павел Павлович
Симеон Евстатиев

АРАБСКИЯТ СВЯТ И ИСЛЯМЪТ В КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКА ПЕРСПЕКТИВА

Изследвания в чест на
проф. д.и.н. Йордан Пеев

Бихме искали да изразим благодарност към всички автори в сборника – за тяхното търпение и желание да участват в това начинание. Благодарение на Факултета по класически и нови филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, финансирал от своя фонд за научноизследователска дейност съвместен проект (№ 80-10-182) на катедра „Арабистика и семитология“, катедра „Тюркология и алтаистика“ и катедра „Класически изток“, предварителни версии на включените в настоящата книга окончателни редакции на изследванията са публикувани в бр. 4 на електронното списание „Манас“ към Центъра за източни езици и култури при Софийския университет.

Издаваме своята благодарност и на колегите, подпомогнали съставителската ни дейност в различни етапи, включвайки се в редакционната работа по отделни студии и статии: Виктор Тодоров (катедра „Арабистика и семитология“), Жана Желязкова (катедра „Тюркология и алтаистика“) и Гергана Русева (катедра „Класически изток“). Резюметата и част от текстовете на английски език бяха редактирани от Анджеа Родел.

Изключително сме признателни на издателство „Изток-Запад“ и лично на г-н Любен Козарев за подкрепата и възможността настоящата книга да бъде публикувана като печатно издание.

От съставителите

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	7
<i>Симеон Евстатиев и Павел Павлович</i>	
I. ОБЩЕСТВО И КУЛТУРА	
Отделяне на мюсюлманските владетели от общността: хиджаби и хаджиби на халифите	15
<i>Галина Евстатиева</i>	
За естеството и генезиса на ислямското учение за вероотстъпничеството и обвинението в неверие (<i>такфър</i>)	29
<i>Симеон Евстатиев</i>	
Индийската традиция в ислямското управление през Средновековието в Индия	61
<i>Боряна Камова</i>	
Коранът и кораническата литература в библиотеката на Осман Пазвантоглу във Видин (1252/1837 г.)	69
<i>Стоянка Кендерова</i>	
Формиране на класическите юридически школи в суннитския ислям	85
<i>Павел Павлович</i>	
О востоковедческой деятельности Ю.Н. Рериха во время центрально-азиатской экспедиции Н.К. Рериха	103
<i>Александр Федотов</i>	
Институции на религиозното образование при Аббасидите: проблеми на типологията	109
<i>Атанас Шиников</i>	
The Ismā'īlīs and the Levantine Origins of the Military Orders	125
<i>Nikola Lambev</i>	
Islamic Iconoclasm and Violence	149
<i>Dilyana Mincheva</i>	

II. ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

<i>Борхāн-е қāте‘</i> – структура на речника и на речниковата статия <i>Марио Анпен</i>	171
Формиране на учебната програма на практическия курс по арабски език в бакалавърската програма по арабистика към СУ „Св. Климент Охридски“ в светлината на Общоевропейската езикова рамка <i>Цветомира Пашова, Христина Чобанова</i>	181
Образуване на съществителни имена за резултат и обект на действието в съвременния арабски книжовен език (<i>nomina patientis</i>) <i>Пенка Самсарева</i>	215
За суфизма в Индия и неговите литературни въплъщения <i>Галина Русева-Соколова</i>	229
Варианти на именните основи в прасемитския и праафроазиатския език <i>Виктор Тодоров</i>	237
Някои аспекти на преподаването на арабски като чужд език посредством чужд език (на примера на едновременно използване на арабски, турски и английски) <i>Азиз Назми Шакер</i>	245
ЗА АВТОРИТЕ	251
TITLE AND TABLE OF CONTENTS IN ENGLISH	255

ПРЕДГОВОР

СИМЕОН ЕВСТАТИЕВ И ПАВЕЛ ПАВЛОВИЧ

Настоящият сборник е посветен на цялостното академично дело на историка арабист проф. д.и.н. Йордан Пеев, чийто активен творчески живот е почти изцяло свързан със специалност „Арабистика“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Университетът въвежда изучаването на арабски език като отделна дисциплина към Катедрата по ориенталистика още през 1960 г., а през 1964 г. към същата катедра, впоследствие преименувана в Център за източни езици и култури, е открита и специалност „Арабистика“. През 2000 г. специалността е обособена в самостоятелна катедра „Арабистика и семитология“¹. Йордан Пеев спада към поколението историци, разгърнали научната си дейност след петдесетте години на ХХ в. От втората половина на осемдесетте години той поставя началото на българската арабистика в Алма матер заедно с проф. д.ф.н. Пенка Самсарева², като в началото разчита много също на историка османист и ориенталист чл.-кор. проф. Страшимир Димитров (1930–2001), дългогодишен ръководител на Института по балканистика при Българската академия на науките.

Роден на 16 август 1938 г. в гр. София, Йордан Пеев постъпва като студент в специалност „История“ при Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 1958 г. През 1962 г. заминава да специализира арабска история и да изучава арабски език в Туниския университет, където се дипломира през 1965 г. През 1967 г. специализира в областта на отношенията между Европа и развиващите се страни в Европейския колеж за обществени и икономически науки в Париж. В период, когато отсам Желязната завеса изучаването на исляма и Близкия изток е неизбежно подвластно на марксистко-ленинска идеология³, това е уникална възможност за младия изследовател. В Париж Йордан Пеев има шанса да се запознае с учени, като Максим Роденсон, Андре Микел, Доминик Шевалие, Жак Берк.

През 1968 г. навлезлият вече и в арабистиката български историк изучава проблемите на европейската експанзия в Близкия изток в Колежа на Европа в Брюж, Белгия, където впоследствие (1996 г.) става един от първите български гост-про-

¹ В Предговора са използвани биографични данни за Йордан Пеев и сведения за формирането на българската арабистика и ислямознание, публикувани преди това от Евстатиев (2008).

² Повече относно ролята на Пенка Самсарева за изграждането на формиралата се в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ българска арабистика вж. при Теофанов (2003).

³ За господстващите нагласи на марксистко-ленинската идеология по отношение на исляма и ислямознанието вж. Кемрег (2009); срв. Naumkin (2004).

фесори и до 2008 г. води семинара „Европа и ислямът“. Тук поддържа контакти с учени като Хендрик Бругманс, Мари-Жозеф Лори и носителя на Нобелова награда Ян Тинберген. През 1973 г. Йордан Пеев специализира в областта на съвременната арабска история и политика в Колежа „Сейнт Антъни“ в Оксфорд, запознавайки се с изтъкнати автори, като Алберт Хурани (1915–1993), Дерек Хопууд (понастоящем в Оксфорд) и Роджър Оуен (впоследствие работил в Харвардския университет). Поддържайки своите научни контакти, през септември 2017 г. Йордан Пеев е сред поканените в научно събитие по случай шестдесетгодишнината на Центъра за изследване на Близкия изток при Колежа „Сейнт Антъни“ в Оксфорд, когато са продължени и дискусиите, започнали още по повод петдесет години от издаването на влиятелния труд на Хурани „Арабската мисъл в либералната епоха (1798–1939)“ (Hourani 1962).

След завръщането си от Тунис Йордан Пеев работи няколко години в Арабския отдел на Комитета за културни връзки с чужбина, а през 1969 г. постъпва като научен сътрудник в новооснования Институт за външна политика, защитавайки (1974 г.) първата си, „кандидатска“ дисертация върху съвременната арабска политика. Не закъснява и практическата реализация на неговите занимания с международни отношения, наложена от изискванията на тогавашното време и следваща личните търсения на младия специалист. През 1974–1976 г. Йордан Пеев е на дипломатическа работа в Постоянното представителство на България в ЮНЕСКО, Париж. Тук той прекарва голямата част от времето си в библиотеките, където се занимава с арабска история и навлиза още по-дълбоко в европейското ислямознание. Формирацията се учен осъзнава, че дипломатическата работа не го удовлетворява и в живота му постепенно настъпва траен обрат. Изборът по посока на науката е ясен и необратим. След завръщането си от Париж работи известно време в Института по история на БАН.

Институционално Йордан Пеев навлиза в специалност „Арабистика“ през 1979 г., когато е избран за доцент по история на арабския свят в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. През 1995 г. той защитава своя втори дисертационен труд върху съвременните религиозно-политически течения в арабския свят, впоследствие публикуван и като монография (Пеев 1999). Скоро докторът на историческите науки е избран и за професор по история на арабския свят. До пенсионирането си (2006 г.) той е титуляр на профила по арабско обществознание, в който студентите арабисти изучават историята на арабския свят и исляма, арабската цивилизация, философия, култура и изкуство, съвременната политика и международни отношения. Този въведен първоначално от Йордан Пеев профил съставлява и до днес специалност „Арабистика“ редом с другите две нейни направления (езиковзнание и литературознание), като стъпва върху собствените си традиции, все повече приближавайки се до полето на западните блискоизточни изследвания и ислямознание.

Интердисциплинарността в случая не е самоцел, а необходимост, наложителна поради характера на академичното поле, в което се изграждат специалисти в областта на езика, обществото и културата на арабските об-

щества. Чрез така установената интердисциплинарност възникналата в Софийския университет българска арабистика все по-уверено се съизмерва със сродни академични специалности в най-престижните европейски и американски университети⁴. В наши дни на Запад тази специалност се изучава под различни форми и наименования, но както и в Софийския университет, те винаги са неразривно свързани с областите на блискоизточните изследвания и ислямознанието (англ. Islamic Studies, нем. Islamwissenschaft, рус. исламоведение). Ислямознанието е интердисциплинарно поле, водещо началото си от християнския интерес към исляма и Ориента през Средновековието. Постепенно формирало се в съвременния си вид след Реформацията и Просвещението, това поле предполага не само задълбочено изучаване на исляма като религия със своя теологическа и догматико-правна доктрина. Като специалност ислямознанието включва също изследването на исляма и мюсюлманските общества от гледна точка на дисциплини като история, филология, право, философия, социална антропология, социология, науки за културата. А това по подразбиране върви ръка за ръка с необходимостта от солидна филологическа основа и езикова подготовка. Сходна визия за нашата арабистиката винаги е имал и Йордан Пеев през целия си творчески път.

Отстоявайки тази визия, Йордан Пеев е направил много за популяризирането на българската арабистика в чужбина, където нашата академична школа вече е позната за голяма част от колегите в областта на арабистиката и ислямознанието. Неговите чуждестранни изяви също са допринесли за международната разпознаваемост и утвърждаване на българската арабистика. Канен е като гост-лектор в редица европейски и арабски университети – в Италия, Испания, Белгия и Холандия, в Алжир и Мароко, в Египет, Сирия и Кувейт. Изнасял е лекции в Сорбоната и в известния Институт за източни езици и цивилизации (INALCO) в Париж. До началото на деветдесетте години на XX в. Йордан Пеев е единствен представител на България в Европейския съюз на арабистите и исламоведите (Union Européenne des Arabisants et Islamisants – UEAI), където постъпва по препоръка на видния британски арабист исламовед Уилям М. Уот (1909–2006). С подкрепата на Йордан Пеев днес българската арабистика има вече няколко представители, които редовно участват в дейността на Съюза. Същевременно българският учен установява активни контакти и с руски учени, сред които се открояват имената на различен тип арабисти като Михаил Пиотровски и Евгени Примаков.

Йордан Пеев е и уважаван експерт по линия на международното политическо и културно сътрудничество, който участва в срещи и разговори с арабски културни дейци и общественици. Подготвил е 12 докторанти от арабските държави, някои от

⁴ За историята и теченията в класическата европейска арабистика и ислямознание вж. Fück (1955). Блискоизточните изследвания са свързани и с модерните социални науки, приложени към арабския свят от учени пътешественици, предвестници на съвременната социална антропология (Eickelman 2002: 1–43).

които днес са видни учени и политици в своите страни. Не закъснява и по-широкото международно признание. През 1989 г. е поканен от Института „Изток-Запад“ в Конгреса на САЩ във Вашингтон за консултации и мнение относно разрешаването на близоизточната криза. По-късно (2006 г.) той получава и международната награда „Шарджа“ за арабска култура, присъждана ежегодно от ЮНЕСКО. В речта си при връчването на наградата, произнесена на 9 ноември 2006 г. в Дома на ЮНЕСКО, Париж, генералният директор Коичиро Матсуура подчертава: „Професор Йордан Пеев от Софийския университет е посветил живота си на това да бъде постигнато едно по-добро разбиране на съвременния мюсюлмански свят.“

В българската арабистика и ислямознание Йордан Пеев е родоначалник. Затова и част от неговата мисия е да очертае контурите на едно академично поле, създавайки възможност то да бъде развивано и занаят от следващите поколения учени като академична школа. За целта още преди 10 ноември 1989 г. той въвежда изучаването на исляма в Софийския университет, като в стремеж към академична обективност надскача тогавашните идеологически клишета. Научното развитие на Йордан Пеев също е показателно за това, че макар и историческият процес да зависи от структурните характеристики на дадено общество, субектът може да играе своя уникална роля въпреки ограничаващите го обективни дадености.

Йордан Пеев е автор и съавтор на 12 книги, както и на повече от 30 научни статии и студии⁵. От средата на шестдесетте години до средата на седемдесетте години на XX в. той се занимава с някои основни идейно-политически и социални аспекти от новата и съвременна история на арабския свят. Първите му книги са посветени на близоизточния конфликт и на Палестинския проблем (1971), на борбата за арабско единство (1972) и на политиката на Запада по отношение на арабските държави (1980а). Никой период от историята на арабските общества обаче не може да бъде разбран, без да се отчитат особеностите на класическия ислям. В тогавашна България, доминирана от атеистичната идеология на държавния комунизъм, това е още по-трудно, защото става дума не за която и да е религия, а за тъкмо за исляма.

В този контекст Йордан Пеев съзнава, че трябва да се заеме с „нормализирането“ на очертаната от А. Й. Шишманов (1915: 64) парадоксална ситуация, в която „близостта на Изтока до сега не е действала като живителна сила върху ориенталистиката“⁶. Запазвайки своя траен интерес към съвременната история,

⁵ За цялостна библиография на научните трудове на Йордан Пеев без неговите статии след 2001 г. вж. Евстатиев (2001: 15–17).

⁶ Цит. по превода на Анка Стоилова (2015: 83), чиято статия събира, доколкото е възможно, малкото налични сведения за недостатъчно известната досега личност и дело на А. Й. Шишманов, ученик на един от патриарсите на руската арабистика Игнаций Ю. Крачковски (1883–1951). Както показва с множество примери в споменатата си статия Анка Стоилова, първа и най-често на А. Й. Шишманов се е позовавала у нас в работата си с ръкописи Стоянка Кендерова. А констатацията на този мистериозен изтоковед за ориенталистиката в България е цитирана още от Градева и Иванова (1998: 9).

той все повече насочва вниманието си и към формативния и класическия период от историята на исляма. Йордан Пеев е първият български автор, който пише монографии за исляма като европейски ориенталист, повлиян едновременно от западните и руската изтоковедски школи. С по-ранните си книги (Пеев 1982, 1985а, 1985б) той допринася за едно по-адекватно разбиране както на класическия ислям, така и на съвременните арабски идеологии. В края на предишното столетие публикува и последната си засега обширна монография (Пеев 1999), в която под формата на панорамно изследване, посветено на съвременния ислям, обобщава някои от своите дългогодишни наблюдения, развивайки тезата за протичането на обновителни процеси в мюсюлманския свят под формата на явление, обозначаващо от него като „Реформация в исляма“.

Особено място в творческия живот на Йордан Пеев имат неговите занимания с великия арабски мислител Ибн Халдун (поч. 1406). Арабистът нескрито се вълнува от гения на средновековния мюсюлмански мислител, от неговата огромна ерудиция в областта на историята, философията (Пеев 1977; Пеев 1984) и икономическата мисъл (Пеев 1980б), както и от личните му качества, издавайки за пръв път на български език основни текстове от прочутата *Муқаддима (Встъпление)* на Ибн Халдун (1984). Същевременно сред студиите на Йордан Пеев в областта на новата арабска история се откроява негово дълбочинно изследване на ролята, която походът на Наполеон Бонапарт в Египет (1798–1801) играе за възникването на национално самосъзнание в Египет вследствие на срещата и сблъсъка между египтяните и французите (Пеев 1980в).

Още преди падането на комунистическия режим през 1989 г. Йордан Пеев се вълнува и от проблемите на съжителството между християни и мюсюлмани на Балканите и в България, като впоследствие остро осъжда и „възродителния процес“, предизвикващ и до наши дни оживена полемика сред историците. След демократичните промени Йордан Пеев продължава този свой интерес (Пеев 1997а; 1997б) и има своя роля в интелектуалните дискусии и новите публични дебати. Включва се в различни образователни и изследователски програми по проблемите на междуетническите и междурелигиозните отношения в България и на Балканите. Участва в работата на Международния център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия. През 2003 г. е съзcredител на Центъра за интеркултурни изследвания и партньорство, София, и се включва в неговите основни дейности. През годините след 11 септември 2001 г. пише и няколко полемични текста, свързани с диалога между християни и мюсюлмани (например Пеев 2003). Вярвайки, че по този начин отговаря на една обществена необходимост, Йордан Пеев предпочита да поставя акцент върху допирните точки и диалога между християнството и исляма, оставяйки на по-заден план дълбоките различия между тези две религии.

Многостранната дейност на Йордан Пеев вече е получила своето недвусмислено призвание от колеги и студенти, учени и интелектуалци, които работят в различни сфери. През 2008 г. по предложение на катедра „Арабистика и семи-

тология“ Академическият съвет го удостоява и с Почетния знак на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ със синя лента „за изключителните му заслуги за развитието на българската арабистика и по повод неговата седемдесетгодишнина“. Настоящият сборник изследвания не е първият, посветен на проф. д.и.н. Йордан Пеев (вж. Пашова, Теофанов, Павлович 2001). Това обаче не е и книга просто по повод на вече отминалата седемдесет и петгодишнина, нито само по случай вече приближаващата осемдесетгодишнина на проф. Пеев.

С този сборник бихме желали да откروим цялостното академично дело на Йордан Пеев, като потвърдим нашата обща признателност за всичко направено през изминалите години от него за специалност „Арабистика“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – вече разпознаваемо и в международната наука българско средище за изучаването на арабския свят и исляма. Тази наша признателност не би била пълноценна, ако същевременно не я отправим и към доц. д-р Милтана Колчакова. Тя е не само спътник през целия живот на Йордан Пеев, но по собствените му думи негов „първ читател и най-яростен критик“, а за нас, неговите ученици – и човек, който в най-трудните моменти винаги ни е окуражавал.

София, 10 октомври 2017 г.